

KRUPPA NOÉMI

FILM, FESZTIVÁL ÉS MÁS KELLEMETLENSÉGEK

12. Filmtettfeszt – Magyar filmnapok, Kolozsvár, október 4–7.

A *Filmtett* idén ünnepelte 12. születésnapját, és szokásához híven megadta a módját: a 12. Filmtettfeszten nemcsak torta, hanem telt ház is volt. Ez bizonyítja, hogy a szervezők már régi motorosok, és olyat tudnak kínálni, ami a célközönség nagy része számára egyébként elérhetetlen: friss, aktuális, magyar szerzők műveit, vagyis olyan filmeket, amelyeket nem fogsz torrenten megtalálni.

A fesztivál mostanra már széles körű, nem csak szakértői közönség célpontjává nőtte ki magát, ám a szakmabeliek számára is kínál néhány ingyencsésget, ilyen volt idén a forgatókönyv-írói kerekasztal Köbli Norbert (*A vizsga*) és Rácz Erzsébet (*Szülőföld, szex és más kellemetlenségek*) forgatókönyvírókkal. Ugyanakkor az analitikusabbaknak némi betekintést nyújtott a fesztivál a magyar film jelenlegi helyzetébe, az előszeretettel boncolgatott témákba, fiatal szerzők is megmutakoztak, és a Filmtettfeszt mindennek otthonos, színvonalas keretet nyújtott.

Azt hiszem, nem kell különösebben érvelnem amellett, hogy ha sok, körülbelül azonos időszakban készült magyar filmet egymást követően nézünk meg, nemcsak a szerzőkről alkotunk ítéletet, hanem a jelenlegi általános szerzői hozzáállásról is. Legalapvetőbb befogadói hozzáállásunk az azonosulás, illetve az elutasítás. A bemutatott mű szerzőjének pedig, hacsak nem típuskaraktereket akar alkotni, olyan szituációkat kell kigondolnia, melyek az adott célközönség számára aktuálisak, melyekkel azonosulni tud. Talán ebből adódik, hogy a szerzők több műfajban is megfogalmazták, több filmbe is beékeltek az otthon, a haza, a hovatartozás kérdését.

...a divat változik, a szokások is, a rendszer is, de az emberek változatlanok.

Kincses Réka *Szülföld, szex és más kellemetlenségek* című filmje nyitotta a csütörtöki nagyjátékfilmblokkot. Rácz Erzsébet, a film forgatókönyvírója szavaival élve ez egy „női film”, mert egy férfi valószínűleg nem érezné annyira át Zsuzsi drámáját, illetve nem értené motivációját, mely által hazavágyódik, félrelép a kapcsolatában, és végül hazautazik. A főhóst alakító Kerekes Krisztina nem hivatásos színész, és bevallása szerint először szerepel filmben. Kincses Réka filmje pedig kicsit az ő személyes története is, hisz a filmet Krisztina története inspirálta, aki erdélyi magyarként már évek óta Ausztriában él. Talán a hitelessége abban is áll, hogy a külföldön élés, az emigráció és az „otthon”-fogalom ezáltal átértékelődésének legalább négy személyes történetét, szubjektív szemszögét láthatjuk a filmben, hisz maguk az alkotók is ebben a helyzetben vannak. Kincses Réka marosvásárhelyi származású, de Németországban él, Rácz Erzsébet magyarként Berlinben tanulta szakmáját, ma már ott él és dolgozik, az Istvánt alakító Tóth Attila pedig már néhány éve Franciaországban tartózkodik.

Adott Krisztina és Sándor (Bogdán Zsolt) házasságbeli, érzelmi és szexuális problémája, melyet az otthon fogalmának átértékelődése okoz Krisztina számára. Sándor maga azt vallja, az otthon ott van, ahova este lehajtja a fejét. A két karakter lényegbeli különbségei az érzelmi problémákhoz és az otthon kérdéséhez való viszonyulásban körvonalazódnak, Krisztina boldogtalannak, elégedetlennek tűnik, cselekvései kényszer által vezéreltek, míg Sándor teljesen elemében van a német nyárspolgári szerepben, mi sem fontosabb számára, mint a tökéletes család illúziójának fenntartása, felesége német állampolgárrá válása és a tökéletesen zöld, megfelelő mértékben öntözött gyep. A Csákány Eszter által megformált édesanya figurája rendkívüli, karakterányalása tökéletes kontraszt a rideg és steril idegen (Németország) és a meleg, otthonos szülőföld (Magyarország) között. Adrian Stähli dokumentumfilmes operatőr, ám a *Szülföld, szex és más kellemetlenségek* egy gyönyörűen fényképezett, gazdag képi világgal készült film, ami talán csak a lezárása által hagy némi kívánnivalót maga után, hiszen ha a cselekmény a lezárásig egyáltalán nem a megoldás felé halad, a zárlatban hirtelen úgy tűnik, Krisztina és Sándor élete újra a régi lesz.

Hules Endre filmje, *A halálba táncoltatott lány* klasszikus tékozlófiú-történet, melyben Steve Court/Udvaros István szerepét maga az író-rendező játssza. Talán mérész párhuzam, de a tékozló fiú akár Andy Vajna is lehetne, és akkor az otthon maradt, sorsát bátran vállaló Udvaros Gyula (László Zsolt) meg nem más, mint Tarr Béla. István húsz év után először tér vissza Magyarországra, és látszólag felkarolni készül öccse néptáncársulatát, de mindennek háttérben az amerikai álom bukása áll. Ebben a periódusban István színpadi producerként dolgozott, de családi és üzleti élete egymást követően omlott szét, nem találta már helyét az Államokban, és most önmagát keresve hazatér, minden pénzét és erejét testvére társulatába, illetve az új előadásukba fektetve. A film helyenként akarata ellenére válik klisévé, például mikor Mari (Melvi Bea) a szereposztás után, sértődötten a Duna-parton duzzog, István meg épp arra jár, és vigasztalni kezdi, miközben már csupán a két szereplő sziluettjét látjuk, háttérben a folyó, és a nő kétségbeesetten konstatálja, hogy megöregedett. Egy biztos, szerzői film *A halálba táncoltatott lány*, Hules írta, rendezte, játszta, és részben producere is volt a filmnek, mely alighanem önéletrajzi, hiszen a szerző rövid magyarországi pályafutása után New Yorkba költözött, ahol többek között producernek tanult.

Somogyvári Gergő és Horváth Balázs ötvenöt perces filmje nyitotta a pénteki dokumentumfilmes szekciót. A *Riksaláz* talán a dokfilmblokk egyik gyöngyszeme volt, olyan jelenségbe nyújtott sokoldalú betekintést, mely túl sajátos ahhoz, hogy gyakran, széles körben beszéljenek róla. A rikszázás elterjedt jelenség a nyugati jóléti társadalmakban, ugyanakkor aljamunkának is tekintik, ez logikusan azt vonja maga

után, hogy kelet-európaiakból tevődik össze a riksások közössége. Amszterdam pedig az ideális helyszín, hisz a városban nagyon megy a bicajos kultusz, egyre inkább „zöldek” az emberek, és a város hangulata, de főként éjszakai élete igencsak vonzó a provinciában élő, kalandra vágyó fiatalok számára. Somogyvári Gergő, a film rendezője, koproducere és Horváth Balázs operatőr, a film társrendezője tizenhárom, Erdélyből vagy Magyarországról kivándorolt riksást követ, akik Amszterdam utcáin keresik a megváltást. Saját bevallásuk szerint mind azért jöttek el, mert az a hír járta, hogy rövid idő alatt és kevés munkával jól lehet keresni – azonban a valóság sokaknak kiábrándító. A „provinciális” erdélyi vagy magyarországi élet alapjaiban más, mint amilyennel Amszterdamban szembesülnek. Sokan nem találják a helyüket, idegen számukra ez az új, eltúlzott szabadság, és idegenkedve, kívülállóként figyelik a hollandokat, amint esténként tébolyultan járnak fel-alá a városban, míg egy riksás fel nem veszi őket. Mégis idetereli őket önmaguk keresése és a teljes anyagi függetlenség vágya, ott spórolnak, ahol csak tudnak: ha kell, sátorban alszanak a város szélén, hiszen a hazatérés egyenlő a kudarccal. Amszterdamban egyikük sem lel otthonra, és lassan arra is rájönnek, hogy az éjszakai élet nem sok izgalmat tartogat számukra, hisz akkor van a legtöbb kliens, és akkor kénytelenek dolgozni. Egyikük azt mondja, hogy olyanok a riksások, mint az anyukák: esténként részeg fiatalok után futkároznak, hogy aztán épségben hazavigyék őket. Sokak szerint a riksázás aljammunkának számít, ám a fiúk nagy része büszke erre a státusra. Egyikük még azt is kifejti, hogy ő úgy érzi, teljesen beilleszkedett ebbe a városba, az emberek tőle kérnek eligazítást, és ő jobban ismeri a várost, mint bárki más. Amszterdamban valakinek érzi magát, és amikor utasok ülnek a riksájába, felelősséget vállal értük, hisz az ő kezében van az irányítás. A *Riksaláz* hangulata keserédes, hisz szinte szemünk láttára fulladnak kudarcba a merész álmok, mennek tönkre a kapcsolatok az otthoniakkal, ám a fiúk továbbra is csüggedten, de bizakodóan néznek a jövőbe, mert tudják, otthon még ennyi sem várja őket.

Novák Emil *Ideje az öregségnek* című monodrámája Polcz Alaine író és pszichológus munkájának filmes adaptációja. A filmben Töröcsik Mari játssza Polcz Alaine-t, amint nehézkesen, de megnyugvással és beletörődéssel éli meg az öregséget és az ezzel járó egyedüllétet, nehézségeket. A film azon túl, hogy szépen fényképezett, és valamelyest tulajdonképpen tisztelgés Polcz Alaine munkássága előtt, nem sokat nyújt a mindennapi nézőnek. Egyhangú és vontatott, túlzottan hosszú és ideoda ugráló, követhetetlen monológok szaggatják az egymagában is egysíkú, stagnáló cselekményt. Az egyedüli megrázó rész, amire ráadásul mindenki felkapja a fejét, a tordai sóbányában tartott felolvasás, melynek során Alaine egy a II. világháborúban lezajlott történetet olvas egy nő ismételt megerőszakolásáról. Ez a pillanat annyira intenzív, hogy a néző vagy folytatásra, vagy valamiféle levezetésre vár utána. De Alaine teljes nyugodtsággal abbahagyja a felolvasást, és dedikálni kezdi a köteteket, mintha mi sem történt volna. A jelenet viszont a Polcz Alaine-i magatartás ismeretében mégiscsak meggyőző.

A pénteki nagyjátékfilm-szekciót Sipos József *Kaland* című filmje nyitotta. A rendező Márai Sándor azonos című színművét adaptálta filmre, mely által tisztelgés is az író munkássága előtt, de a médium megváltoztatásával egyben változtat is az eredeti mű jellegén. A film rendkívül szépen idézi a harmincas évek nagypolgári miliőjét, és a kezdetben előre látható, klasszikus hűtlenségtörténetet egy jó fordulattal teszi érdekessé a film zárlatában. A háború előtti évek Budapestje, a vihar előtti csend megfelelő keretet biztosít a Kádár professzor (Gerd Böckmann), felesége, Anna (Marozsán Erika) és protezséje, Zoltán (Csányi Sándor) alkotta szerelmi háromszög történetének. A történet kezdetben annyira tipikus, hogy szinte elkerülhetetlenek a klisék, a túlfűtött színészi játék, de a váratlan fordulat ebből mind visszavesz. Kádár

professzor gazdag, sikeres, és természetesen gyönyörű fiatal felesége van, aki – bár boldogtalannak látszik férje mellett – nem veti meg a kényelmet, ékszereket, ruhákat, melyekkel Kádár elárasztja. Zoltán fiatal, kezdő orvos, akiben Kádár nagy potenciált lát, ezért előléptetésre javasolja, nagyobb felelősséget szeretne rábízni. Zoltán ezt nem vállalná, révéen hogy titokzatos okból kifolyólag el akarja hagyni az országot, és az ok nem más, mint Anna, aki halálosan szerelmes Zoltánba, és vele akar megszökni. Kádár professzor rájön a háta mögötti konspirációra, és látszólag beletörődik sorsába, mondván, hogy Annának szüksége van erre az utazásra azért, hogy aztán visszatérhessen hozzá. Egy váratlan esemény azonban mindhárom szereplő jövőjét megváltoztatja, és Kádár, mint mindig, most is a mindenható szerepét vállalja fel, az utolsó részletig mindent megtervez és elintézt a fiatalok utazásával kapcsolatban.

Bergendy Péter *A vizsga* című nagyjátékfilmje újabb gyöngyszem volt az idei Filmtettfeszt programkínálatában, és egyben kellemes meglepetés. Tény, hogy ugyan Köbli Norbert forgatókönyvírótól jókat vártunk, sokan foghatták a fejüket, hogy „megint egy film a kommunizmusról”. Bergendy filmje azért zseniális, mert még mindig tud újat mutatni egy olyan témáról, melyet a média már rendesen elcsépeelt, illetve egy olyan korszakról, melyben az elsődleges célközönség elég sokat élt. Ezt úgy sikerült elérni, hogy az alkotói megközelítés megváltozott, és nem valami egyetemes, általános képet vagy témát jártak körül, hanem kevésbé említett és mediatizált részletekbe mentek bele, így aztán, noha a film kerettörténete az 1956-os forradalom utóélete, a sztori mentes marad minden hőskölteményi monumentalitástól, mely a hasonló alkotásokat hiteltelenné teszi. A témaválasztás tehát egyedi, a film nem kíván hosszas filozófiai értekezésbe bocsátkozni a szabadságról, emberi jogokról és etikáról, csupán egy sajátos rendszerbeli jelenséget jár körül, mégpedig az Államvédelmi Osztály ügynökeinek titkos vizsgáztatását. Az 1956-os események után az ávosok szükségesnek látják az ügynökök lojalitását próbára tenni, ezért olyan szituációkat alakítanak ki, melyek kísértést jelentenek, és lehetővé teszik az ügynökök lebukását. Az ilyen vizsgák közben az ügynököket egy szemközti házból figyelik, hallgatják le és értékelik feletteseik. Jung András (Nagy Zsolt) ügynök talán azért végzi kiemelkedően jól munkáját, mert fanatikus. És azért fanatikus, mert már gyermekként Markó Pál (Kulka János) alezredes vette szárnyai alá, azóta ő a mentora és atyai tanítómestere. Jungnak rajta és munkáján kívül semmije és senkije sincs. Munkája abból áll, hogy némettanárnak álcázva magát naponta több besúgót is fogad lakásában: olyan embereket, akiket többnyire megszaroltak az ügynökök, és ezért írnak jelentést bizonyos emberekről, akik iránt az államvédelmieliek kiemelkedő érdeklődést tanúsítanak. Jung felveszi a jelentést, jegyzőkönyvbe iktatja a beszélgetést, és időnként maga is jelentést tesz feletteseinél. Jung számára a vizsga napja éppen Szentestére esik, amikor egy bizonyos Gáti Éva (Hámori Gabriella) látogatja meg, aki látszólag a kedvese, és akiről Jung rövidesen kideríti, hogy állítólag ávosokat ölt a Corvin-közben. Jungnak tehát választania kell érzelmei és munkája között, azonban, mint később kiderül, nem ő volt az egyedüli, akit aznap vizsgáztattak.

A szombati dokumentumfilmek szekciót Papp Gábor Zsigmond 54 perces, *A szovjet levelezőpajtás* című filmje kezdte meg, mely társadalmi és történelmi témákat mozgat meg, de egyben személyes történet is, hisz a szerző saját állítása szerint arról szeretett volna filmet készíteni, ahogyan valaki gyerekként a kommunizmust annak kellemetlenségeivel és borzalmaival megélte. Papp Gábor Zsigmond dokufilmje igencsak személyes, hisz testvérétől kisleányig és a volt feleségéig mindenkiről említést tesz benne. A dokumentumfilm sorsa meglehetősen esetleges, hisz az elején Gábor még nem ismeri filmje másik főszereplőjét, Juliát, aki egykori levelezőtársa volt. A film kiindulópontja tehát a levelezés, melyet annak idején az elemi oktatás kötelezővé tett: a magyar elemistáknak kiosztották egy-egy szovjet kisleány címét, és ettől

fogva levelezniük kellett. A cél leginkább az orosz nyelv gyakorlása és elsajátítása volt. Gábor a levelezés megszakítása után harminc évvel útnak indul, hogy megkeresse Juliát, néhai levelezőtársát. Az úticél Moszkva, a pontos cím viszont bizonytalan, és az egész projekt végeláthatatlan, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy Julia szóba áll majd vele. Moszkvában kideríti, hogy Julia azóta már Olaszországban él, így az úticél is változik, és ezáltal a film koncepciója is, hiszen a „milyen volt gyermekként a szocreál Moszkvában élni?” kérdéshez hozzáadódik a „milyen Olaszországban bevándorlóként élni?” Julia készségesen vesz részt a projektben, személyes emlékezéseit a gyerekkorról időnként a Gáborral való közös nosztalgiazásuk váltja fel, miközben a régi leveleket nézegetik. A filmben a szocreál moszkvai miliő a jelenbeli kapitalizmust jelző bevásárlóközpontokkal teli, nyugatias berendezkedésű nagyvárosával keveredik, mely által egyben univerzális és monumentális képet kapunk az egymást követő korszakokról. Ezt direkt módon montázssal oldja meg a film: a Gábor stábja által felvett anyagot időnként egy-egy hasonló archív felvétel követi, mely talán valamely univerzális igazságot is magában hordoz: a divat változik, a szokások is, a rendszer is, de az emberek változatlanok. Ezzel párhuzamosan alakul ki a film személyesebb vonala, mely a kommunizmust két, a világ különböző részein élő gyermek szemszögéből látatja, a jelenkort meg két érett felnőttéből, akiket e sajátos múltbeli történet baráttokká kovácsolt a jelenben.

Jankovics Marcell 179 perces animációja Madách színművének (rajz)filmváltozata, és egyben az egyik legdrágább (több mint 400 milliós) magyar animáció. *Az ember tragédiája* forgatókönyve már 1983-ban elkészült, indulópénzt azonban csak később kaptak rá, így az alkotói folyamat csupán a kilencvenes években vette kezdetét, és a végleges verzió idén készült el. Jankovics animációjának képi világa elsősorban azért sajátos, mert a színek különböző animációs technikával készültek. Ez egyben jó és rossz is, hiszen bár a Madách–Jankovics stílusötvet sikerresnek bizonyult, a végterméken sajnos látszik, hogy túl sokáig készült. A különböző animációs technikák egymagukban és egymástól elszigetelten nagyon is működnek: igényesek és esztétikusak, azonban a végső mű enyhén összetoldottnak hat. Az animációs- és ábrázolástechnikák váltakozásában nem látszik a rendszer vagy koncepció, és a később elkészült színek már technikailag modernebbek, sterilebbek, mint a korábbiak. Jankovics, bár alapjában véve nem értelmezte át a művet, már magával az ábrázolással és a használt médiummal is aktualizálta. Ezen túl, saját bevallása szerint hansúlyozni akarta, hogy Ádám és Lucifer lényegében nem egymástól különböző szereplők, ezért kettőjük párbeszédét belső monológként ábrázolta, ezt az jelzi, hogy a szereplők szája nem mozog. Jankovics utolsó animációja mindenképpen figyelemre méltó, annál is inkább, mert kulturális szempontból a magyar ajkú közönség számára egyben régít és ismertet, de újat és meglepőt is nyújt.

És ha már összetoldottnak neveztem *Az ember tragédiáját*, akkor ebben a kategóriában mégis Pálfi György *Final Cut – Hölgyeim és uraim* című filmje viszi a pálmát, hiszen nagyjából négyszázötven filmből vágta össze, s e filmek együtt a nő és férfi archetipikus történetét hozzák létre. A történetben az első találkozástól a házasságig, a féltékenységtől a megbocsátásig a romantikus film összes fontos momentumát megfigyelhetjük, a nő és férfi archetípusa viszont nem csupán ezáltal jön létre, hiszen a közel ötszáz felhasznált film különböző világa, szereplői és hangulata, még ha némelyik csupán másodpercekig jelenik is meg, beleássa magát a néző tudatába, és ezáltal közöl valami egyetemeset. Ezenkívül a film nem feltétlenül szándékos komikumra is épül, a nézők ugyanis rendkívül jól mulatnak, ha a bevágott részletben magyarul szólal meg a színész, ha Disney- vagy egyéb ismert rajzfilmet ékeltek be, vagy a rendező merészen társított. Az archetipusok felállításától eltekintve kulturális szempontból e film úgy is működik, akár egy fantáziatéma, hiszen az elmúlt öt-

ven évben szocializálódott, a világ szinte bármely részén élő nézőnek kihívást és egyben elégedettséget nyújt a felismerés, hogy a bevágott filmekből jó párat látott már. A *Final Cut*ot oktatófilmként tüntették fel és mediatisztálták, másként nyilván nem is lehetne, hisz ötszáz film jogdíját kemény dió lenne összehozni, ezért belépődíjat sem lehet kérni hozzá.

Az idei Filmtettfeszt talán kicsit ünnepélyesebbre sikerült, mint az elmúlt években, ezt egyrészt az idén megalapított Sárga Csikó-díj átadása segítette elő, melyet elsőként Durst György producer vehetett át; illetve a népes közönség, melyhez képest időnként már túl kicsinek bizonyult a Győzelem mozi vetítőterme. Finoman ironikus az, hogy ahogyan egyre inkább a film és kiváltképpen a magyar film haláláról beszélnek, s ahogyan egyre kevesebb a pénz, és egyre nehezebb finanszírozást szerezni, hazai viszonylatban mégis műfajonként és szerzőnként sajátos, színvonalas a portéka, és ha csak helyi viszonylatban készítenénk statisztikát, a számok azt mutatnák, hogy évről évre több az érdeklődő – így talán, amíg van kinek, addig van miért filmet készíteni.

